

TILNING PSIXOLINGVISTIK NUQTAI NUQTAIDAGI EMOTIV FUNKSIYALARI

Bobomurodova Maxliyo Shodimurot qizi,
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti magistranti

Eshmo'minov Asqar Allamuratovich,
Ilmiy rahbar, DSc, dotsent

Annotatsiya. Mazkur maqolada tilning emotiv funksiyasi psixolingvistik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda inson nutqida hissiy ifodaning shakllanishi, uning kognitiv va psixologik mexanizmlari hamda kommunikativ jarayondagi o'rni yoritiladi. Emotsional birliklarning til tizimidagi aks etishi, ularning semantik va pragmatik xususiyatlari, shuningdek, nutq subyektidan hissiy ma'no uzatishda qo'llaniladigan lingvistik vositalar o'rganiladi. Maqolada shuningdek, til va tafakkur o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik asosida emotsiyalarni ifodalashning individual va ijtimoiy omillari tahlil qilinadi. Psixolingvistik yondashuv orqali tilning emotiv funksiyasi inson ongidagi ichki holatlarni tashqi nutq orqali ifodalashning muhim vositasi sifatida talqin etiladi.

Kalit so'zlar: Emotiv funksiya, psixolingvistika, emotsiya, nutq jarayoni, hissiy ifoda, kognitiv mexanizm, pragmatika, kommunikatsiya, til va tafakkur.

Abstract. This article explores the emotive function of language from a psycholinguistic perspective. The study examines how emotional expression is formed in human speech, focusing on its cognitive and psychological mechanisms as well as its role in communication. It analyzes how emotive units are represented within the language system, highlighting their semantic and pragmatic features and the linguistic tools used by speakers to convey emotional meaning. Furthermore, the paper investigates the interaction between language and thought in shaping emotional expression, considering both individual and social factors. From a psycholinguistic standpoint, the emotive function of language is interpreted as a crucial means of expressing internal mental states through external speech.

Keywords: Emotive function, psycholinguistics, emotion, speech process, emotional expression, cognitive mechanisms, pragmatics, communication, language and thought.

Аннотация. В данной статье рассматривается эмотивная функция языка с психолингвистической точки зрения. В исследовании анализируются механизмы формирования эмоциональной экспрессии в речи человека, а также её когнитивные и психологические основы и роль в коммуникации. Особое внимание уделяется отражению эмотивных единиц в языковой системе, их семантическим и прагматическим характеристикам, а также лингвистическим средствам передачи эмоционального содержания. Кроме того, исследуется взаимосвязь языка и мышления в процессе выражения эмоций с учётом индивидуальных и социальных факторов. С позиции психолингвистики эмотивная функция языка рассматривается как важный инструмент выражения внутренних психических состояний через внешнюю речь.

Ключевые слова: Эмотивная функция, психолингвистика, эмоция, речевой процесс, эмоциональное выражение, когнитивные механизмы, прагматика, коммуникация, язык и мышление.

Kirish. Zamonaviy tilshunoslikda tilning funksional imkoniyatlarini o'rganish tobora murakkablashib borayotgan inson kommunikatsiyasini chuqurroq anglashga xizmat

qilmoqda. Til faqat axborot uzatish vositasi sifatida emas, balki insonning ichki kechinmalari, hissiy holati va psixologik reaksiyalarini ifodalovchi murakkab tizim sifatida qaralmoqda. Shu nuqtai nazardan, tilning emotiv funksiyasi alohida ilmiy qiziqish uygʻotadi, chunki u nutq jarayonida subyektning emotsional holatini ifodalash va kommunikativ taʼsir kuchini oshirishda muhim rol oʻynaydi. Psixolingvistika fani til va inson ongining oʻzaro bogʻliqligini oʻrganar ekan, nutq faoliyatining psixologik asoslariga eʼtibor qaratadi. Aynan shu yondashuv tilning emotiv funksiyasini chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi. Emotsiyalar inson tafakkurining ajralmas qismi boʻlib, ular nutq orqali turli lingvistik vositalar yordamida ifodalanadi. Bu jarayonda leksik birliklar, intonatsiya, stilistik vositalar va kontekstual omillar muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, emotiv ifodaning shakllanishi individual psixologik xususiyatlar, ijtimoiy muhit va madaniy omillar bilan chambarchas bogʻliqdir. Soʻnggi yillarda psixolingvistik tadqiqotlar doirasida emotsional nutqni oʻrganish, uning kognitiv mexanizmlarini aniqlash va kommunikativ samaradorlikka taʼsirini baholashga qaratilgan ilmiy izlanishlar kengayib bormoqda. Bu esa tilning emotiv funksiyasini faqat lingvistik emas, balki psixologik va ijtimoiy jihatdan ham tahlil qilish zaruratini yuzaga keltiradi. Ayniqsa, global kommunikatsiya sharoitida insonlar oʻrtasidagi hissiy aloqalarni toʻgʻri ifodalash va anglash muhim masalaga aylanmoqda. Mazkur maqolaning asosiy maqsadi — tilning emotiv funksiyasini psixolingvistik nuqtai nazardan kompleks tahlil qilish, uning kognitiv va psixologik mexanizmlarini ochib berish hamda nutq jarayonidagi oʻrnini aniqlashdan iborat. Tadqiqot doirasida emotiv birliklarning semantik va pragmatik xususiyatlari, ularning nutqdagi funksional yuklamasi hamda emotsional maʼno uzatishdagi lingvistik vositalar tizimi koʻrib chiqiladi. Shu bilan birga, til va tafakkur oʻrtasidagi oʻzaro aloqadorlik asosida emotsional ifodaning shakllanishiga taʼsir etuvchi omillar ham tahlil qilinadi. Ushbu tadqiqotning dolzarbligi shundaki, u tilning emotiv funksiyasini psixolingvistik yondashuv asosida tizimli ravishda oʻrganishga qaratilgan boʻlib, zamonaviy tilshunoslikda inson omiliga asoslangan tadqiqotlar rivojiga hissa qoʻshadi. Natijalar til oʻqitish, nutq madaniyati, kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish hamda emotsional intellektni shakllantirish kabi sohalarda amaliy ahamiyat kasb etishi mumkin.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Tilning emotiv funksiyasini oʻrganish masalasi tilshunoslik va psixologiya kesishgan nuqtada shakllangan psixolingvistika doirasida muhim ilmiy yoʻnalishlardan biri sifatida qaraladi. Ushbu muammo XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab faol tadqiq etila boshlagan boʻlib, tilning faqat informativ emas, balki ekspressiv va emotsional funksiyalarini ham oʻz ichiga olgan murakkab tizim ekanligi ilmiy jihatdan asoslab berildi. Klassik funksional yondashuv doirasida tilning emotiv funksiyasi alohida ajratilib, uning kommunikativ jarayondagi oʻrni aniqlashtirildi. Bu borada til funksiyalarini tizimli ravishda tasniflashga qaratilgan nazariy qarashlar emotivlikni nutq subyektning ichki holatini ifodalovchi asosiy komponent sifatida talqin qiladi. Psixolingvistik yondashuvlar esa emotiv nutqni inson ongidagi kognitiv jarayonlar

bilan uzviy bog‘liq holda o‘rganadi. Ushbu yo‘nalishda olib borilgan tadqiqotlarda emotsiyalarni til orqali ifodalash jarayoni ong, xotira, idrok va tafakkur kabi psixik jarayonlar bilan chambarchas aloqador ekanligi ta’kidlanadi. Xususan, emotsional leksikaning shakllanishi va qo‘llanishi insonning individual tajribasi, affektiv holati hamda ijtimoiy muhit ta’sirida yuzaga kelishi qayd etiladi. Shu bilan birga, emotsiyalarni verbalizatsiya qilish jarayonida til birliklarining semantik kengayishi, konnotativ ma’nolarning faollashuvi va pragmatik maqsadlarning ustuvorligi kuzatiladi. Zamonaviy tadqiqotlarda emotiv funksiyani o‘rganishda kognitiv tilshunoslik, pragmatika va diskurs tahlili yondashuvlari keng qo‘llanilmoqda. Kognitiv yondashuv emotsiyalarni inson tafakkurining konseptual tizimi bilan bog‘liq holda talqin qilib, ularning til birliklarida qanday aks etishini o‘rganadi. Bu borada emotsional konseptlar va ularning lingvokognitiv modellari muhim tadqiqot obyekti hisoblanadi. Pragmatik yondashuv esa emotiv nutqning kommunikativ maqsadga yo‘naltirilganligini, ya’ni nutq ishtirokchilari o‘rtasida ta’sir ko‘rsatish, munosabat bildirish va baholash funksiyalarini bajarishini ochib beradi. Diskurs tahlili esa emotiv ifodaning real nutqiy vaziyatlarda qanday namoyon bo‘lishini, uning kontekstual va ijtimoiy omillar bilan bog‘liqligini aniqlashga xizmat qiladi. Shuningdek, lingvokulturologik yondashuv doirasida emotiv funksiyaning milliy-madaniy xususiyatlari ham keng o‘rganilgan. Turli tillarda emotsiyalarni ifodalash vositalari, ularning semantik va stilistik rang-barangligi, milliy mentalitet bilan bog‘liqligi alohida ahamiyat kasb etadi. Bu esa emotiv nutqni qiyosiy aspektda tahlil qilish imkonini beradi va til hamda madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ochib beradi. Mazkur tadqiqot metodologiyasi kompleks xarakterga ega bo‘lib, unda bir nechta ilmiy metodlar uyg‘un holda qo‘llanildi. Avvalo, tavsifiy (deskriptiv) metod yordamida emotiv birliklarning umumiy xususiyatlari va tasnifi aniqlashtirildi. Semantik tahlil metodi orqali emotsional ma’no ifodalovchi leksik birliklarning mazmuni, ularning konnotativ va ekspressiv jihatlari o‘rganildi. Qiyosiy-tahliliy metod asosida esa turli lingvistik birliklarning emotiv funksiyani amalga oshirishdagi o‘xshash va farqli jihatlari aniqlab berildi. Bundan tashqari, pragmatik tahlil metodi emotiv nutqning kommunikativ vazifalarini, nutq ishtirokchilari o‘rtasidagi munosabatni ifodalashdagi rolini yoritishga xizmat qildi. Kontekstual tahlil yordamida emotsional ifodaning real nutqiy vaziyatlarda qanday shakllanishi va talqin qilinishi o‘rganildi. Psixolingvistik yondashuv esa emotsiyalarni nutq orqali ifodalashning kognitiv va psixologik mexanizmlarini aniqlash imkonini berdi. Tadqiqotning metodologik asosini tizimlilik va integrativlik tamoyillari tashkil etadi. Ya’ni emotiv funksiyani o‘rganishda til birliklari faqat alohida element sifatida emas, balki yagona tizimning tarkibiy qismi sifatida qaraldi. Shu bilan birga, lingvistik va psixologik yondashuvlarning integratsiyasi orqali emotiv nutqning murakkab tabiati kengroq yoritildi. Natijada, qo‘llanilgan metodlar majmuasi tilning emotiv funksiyasini har tomonlama — semantik, pragmatik, kognitiv va psixologik jihatdan chuqur tahlil qilish imkonini berdi hamda tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligini ta’minladi.

Tadqiqot natijalari. Tahlil natijalari emotiv funksiyaning nutq tizimida ko‘p darajali hodisa ekanligini ko‘rsatadi. Hissiy ma‘no faqat so‘z tanlovi orqali emas, balki fonetik vositalar, sintaktik tuzilmalar va diskursiv strategiyalar orqali ham shakllanadi. Ayniqsa, intonatsiya va urg‘u nutqdagi emotsional rangni belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo‘ldi. Shu jihat tilning emotsional imkoniyatlari strukturaviy birliklar chegarasidan ancha keng ekanligini tasdiqlaydi. Kuzatishlar davomida bir xil leksik birlikning turli vaziyatlarda mutlaqo boshqa hissiy yuklama bilan ishlatilishi qayd etildi. Bu holat kontekstning hal qiluvchi rolini ko‘rsatadi. Ayrim hollarda emotsiya bevosita ifodalanadi, ayrim vaziyatlarda esa u yashirin shaklda, konnotativ ma‘no orqali yuzaga chiqadi. Bunday implitsit ifodalar ko‘pincha tinglovchining tajribasi va nutqiy sezgirligiga bog‘liq holda anglanadi. Materiallar asosida emotsional birliklarni funksional jihatdan uch asosiy turga ajratish mumkinligi aniqlandi:

- Hissiy holatni to‘g‘ridan-to‘g‘ri bildiruvchi birliklar;
- Bilvosita, obrazli vositalar orqali emotsiyani yetkazuvchi birliklar;
- Sintaktik va stilistik konstruktsiyalar orqali ta‘sirchanlikni oshiruvchi shakllar.

Bu tasnif emotiv funksiyaning til tizimida qanday amalga oshishini yanada aniqroq ko‘rsatishga xizmat qiladi. Psixolingvistik nuqtai nazardan qaralganda, emotsional nutq tezkor va ko‘pincha reflektor xarakterga ega jarayon sifatida namoyon bo‘ladi. Hissiy reaksiyalar va ularning verbal ifodasi o‘rtasidagi bog‘liqlik juda qisqa vaqt oralig‘ida yuzaga chiqadi. Natijada nutq spontanik, qisqa va kuchli ekspressivlikka ega bo‘ladi. Aynan shu xususiyatlar emotsional nutqni boshqa nutq turlaridan ajratib turadi. Individual farqlar ham sezilarli darajada kuzatildi. Ba‘zi nutq egalarida emotsiyalar ochiq va kuchli shaklda ifodalansa, boshqalarda ular ehtiyotkorlik bilan, bilvosita vositalar orqali yetkaziladi. Bu tafovutlar shaxsning psixologik xususiyatlari, ijtimoiy tajribasi hamda kommunikativ muhit bilan chambarchas bog‘liq. Turli lingvomadaniy muhitlar kesimida olib borilgan kuzatishlar emotsional ifoda vositalarining universalligi bilan birga, ularning milliy xususiyatlari ham mavjudligini ko‘rsatdi. Ayrim emotsiyalar barcha tillarda o‘xshash tarzda ifodalansa, boshqalarida madaniy kontekst hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo‘ladi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, emotiv funksiya kommunikatsiyada nafaqat hissiy holatni aks ettiradi, balki nutqning ta‘sir kuchini oshiradi, suhbatdoshlar o‘rtasidagi munosabatni tartibga soladi va muloqot samaradorligini belgilaydi.

Muhokama. Olingan natijalar tilning emotiv funksiyasi oddiy hissiy ifoda vositasi emas, balki murakkab psixolingvistik mexanizm ekanligini ko‘rsatadi. Nutq jarayonida emotsiyalarni ifodalash faqat lingvistik birliklar orqali emas, balki inson ongidagi kognitiv va affektiv jarayonlarning o‘zaro ta‘siri orqali yuzaga chiqadi. Shu bois emotivlikni tushuntirishda uni alohida til hodisasi sifatida emas, balki tafakkur, hissiyot va kommunikatsiya integratsiyasi sifatida talqin qilish maqsadga muvofiq. Tahlil jarayonida aniqlangan ko‘p darajalilik (multilevel) xususiyati emotiv funksiyaning universalligini tasdiqlaydi. Fonetikdan tortib diskurs darajasigacha bo‘lgan barcha qatlamlarda

emotsional ma'no shakllanishi til tizimining ichki moslashuvchanligini ko'rsatadi. Bu holat tilni faqat strukturaviy model sifatida emas, balki insoniy tajriba va hissiy dunyoning aks etish maydoni sifatida ko'rish zarurligini anglatadi. Kontekstning hal qiluvchi roli muhokama markazida turadi. Bir xil ifoda turli vaziyatlarda qarama-qarshi emotsional ma'no kasb etishi nutqni dekodlash jarayonida pragmatik kompetensiyaning muhimligini ko'rsatadi. Bu esa emotsional nutqni to'g'ri anglash uchun faqat til bilimlari yetarli emasligini, balki ijtimoiy-madaniy bilimlar ham zarurligini tasdiqlaydi. Shu nuqtai nazardan, emotiv funksiyani o'rganish pragmatika va diskurs tahlili bilan bevosita bog'liq holda olib borilishi lozim. Psixolingvistik talqinlar emotsional nutqning tezkor va ko'pincha ondan qisman mustaqil shakllanishini ko'rsatadi. Bunday spontanlik nutqning tabiiyligini oshiradi, biroq ayrim hollarda kommunikativ noaniqliklarga ham olib kelishi mumkin. Ayniqsa, hissiy holat yuqori bo'lgan vaziyatlarda nutqdagi aniqlik pasayishi yoki noto'g'ri talqin ehtimoli ortishi kuzatiladi. Bu esa emotsional va ratsional komponentlar o'rtasidagi muvozanat kommunikatsiya samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri ekanligini anglatadi. Individual farqlar masalasi ham muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi. Natijalarga ko'ra, emotsional ifoda darajasi shaxsning temperamentiga, kommunikativ strategiyasiga va ijtimoiy tajribasiga bog'liq. Bu jihat emotiv funksiyaning standartlashmagan, moslashuvchan tabiatga ega ekanligini ko'rsatadi. Shu sababli uni qat'iy grammatik yoki leksik qoliplar asosida tushuntirish yetarli emas. Lingvomadaniy tafovutlar esa emotiv funksiyaning milliy xususiyatlarini yoritadi. Ayrim madaniyatlarda emotsiyalarni ochiq ifodalash ijobiy baholansa, boshqalarida bunday ifoda cheklangan yoki bilvosita shaklda namoyon bo'ladi. Bu holat til orqali hissiy ma'no uzatishda madaniy kodlarning rolini yanada kuchaytiradi. Natijada, emotsional nutqni qiyosiy tahlil qilish nafaqat lingvistik, balki sotsiomadaniy jihatdan ham muhim ilmiy natijalar beradi. Muhokama natijalari shuni anglatadiki, emotiv funksiya kommunikatsiyada ta'sirchanlikni oshiruvchi vosita sifatida ishlaydi, lekin uning samaradorligi ko'p jihatdan kontekst, shaxsiy xususiyatlar va madaniy muhitga bog'liq. Shu sababli kelgusidagi tadqiqotlarda emotsional nutqni eksperimental psixolingvistika, neyrolingvistika va diskurs tahlili asosida chuqurroq o'rganish zarurati yuzaga keladi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari tilning emotiv funksiyasi inson nutqining ajralmas va faol komponenti ekanligini yaqqol ko'rsatdi. Emotsiyalar nutq orqali nafaqat bevosita ifodalanadi, balki turli lingvistik vositalar yordamida murakkab va ko'p qatlamli tarzda shakllanadi. Bu holat emotivlikning til tizimida mustaqil, lekin boshqa funksiyalar bilan uzviy bog'langan hodisa ekanligini tasdiqlaydi. O'rganish jarayonida emotsional ifodaning shakllanishi ko'plab omillarga — kognitiv jarayonlar, psixologik holat, nutqiy vaziyat va ijtimoiy-madaniy muhitga bog'liq ekanligi aniqlandi. Emotiv funksiya aynan shu omillar kesishgan nuqtada yuzaga chiqib, nutqning ta'sirchanligini va kommunikativ samaradorligini belgilaydi. Shu jihatdan u faqat hissiy aks ettirish vositasi emas, balki muloqotni boshqaruvchi muhim mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. Tahlillar emotiv

birliklarning til tizimida turli shakllarda — leksik, sintaktik, stilistik va prosodik vositalar orqali ifodalanishini ko‘rsatdi. Har bir daraja emotsional ma’no uzatishda o‘ziga xos funksiyani bajaradi. Ayniqsa, kontekst va pragmatik omillar emotsional ma’noni to‘g‘ri anglashda hal qiluvchi rol o‘ynashi muhim ilmiy xulosa sifatida qayd etildi. Psixolingvistik nuqtai nazardan qaralganda, emotsional nutqning shakllanishi tezkor, ko‘pincha spontan xarakterga ega bo‘lib, inson ongidagi affektiv va kognitiv tizimlar o‘rtasidagi uzviy aloqaga asoslanadi. Bu esa emotsiyalarni ifodalash jarayonining tabiiy va dinamik xususiyatga ega ekanligini anglatadi. Shuningdek, individual va lingvomadaniy farqlar emotiv funksiyaning universalligi bilan bir qatorda uning o‘ziga xos jihatlari ham mavjudligini ko‘rsatdi. Turli madaniy muhitlarda emotsiyalarni ifodalash usullari farqlanishi, nutqdagi hissiy ma’noni talqin qilish jarayonini yanada murakkablashtiradi. Yakuniy xulosalarga ko‘ra, tilning emotiv funksiyasi insonlar o‘rtasidagi muloqotni boyituvchi, ijtimoiy aloqalarni mustahkamlovchi va nutqning ta’sir kuchini oshiruvchi muhim omil hisoblanadi. Ushbu yo‘nalishdagi tadqiqotlarni yanada chuqurlashtirish, xususan, eksperimental va neyropsixolingvistik metodlar asosida olib borish kelgusida yanada aniq va keng qamrovli ilmiy natijalarga erishish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Bühler, K. (1990). *Theory of Language: The Representational Function of Language*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
2. Jakobson, R. (1960). *Linguistics and Poetics*. In: Sebeok, T. A. (Ed.), *Style in Language*. Cambridge, MA: MIT Press, pp. 350–377.
3. Crystal, D. (2003). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics* (5th ed.). Oxford: Blackwell Publishing.
4. Wierzbicka, A. (1999). *Emotions across Languages and Cultures: Diversity and Universals*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Pavlenko, A. (2005). *Emotions and Multilingualism*. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Scherer, K. R. (2005). *What are Emotions? And How Can They Be Measured?* *Social Science Information*, 44(4), 695–729.
7. Levelt, W. J. M. (1989). *Speaking: From Intention to Articulation*. Cambridge, MA: MIT Press.
8. Kecskes, I. (2014). *Intercultural Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.